

KIS-593 – En-dro d'ar gened

(GE – 10 08 98)

Diraez ar poell en traoù a dremen dre ar goubarañ. Ar perc'henn da zek hektarad, mar pren eizh hektarad all, a zeu da berc'henn war eitek hektarad. Da zegouezhout gant an disoc'h-mañ e tidenn e sell diwar ar parkeier a wel dirak e vereuri evit o devezout en hektaroù hag eus an hektaroù ne zalc'h nemet o niver war-benn ober e jedadur. Emaomp amañ e toull dor ar Boelloniezh. Eus ambredennoù louerele e tremener da ambredennoù goubarele, eus an haezadoù : ar parkeier dirazomp ez eer d'ar meizadoù : ar gorread, an niver, h.a.

Diraez kened an traoù, en eneb, a ezlaka ar goubarañ. Dirak ar rozenn e vanan mut ha difiñv, netra ken ac'hanon e-maez ar c'hantvout a ran anezhi — kewerat verb *kantvout*, *bout* *gant*. Leuniet on,

i
m
p
le
t
u
s

s
u
m

,

kefloueret : al louerele ez on hag al louerele ez eo hi a ya da unan ur predig amzer. Hent gin da hini ar poell. Andeskrievadus eo ar blegenn diwar-bouez ul lavar aet abaoe kantvedoù en arempred ar poell — ober anv a “zeskrivañ” zo heuliañ endeo un hent treset gant ar poell — ken, mar difluk ul lavar eus ar blegenn, e rank emsilañ “gant ersell an naer”, o hepkoriñ treuzhentoù ar prezeg boas, o c'houzout

ivez e ranko dizehan silc'hañ gerioù ar prezeg boas ha darallañ o sterioù. Kentañ treuzhent : d'an aters *piv a gomz ?* respont *me*. Ar from mut a sav ennon hag ar rozenn a gantvezan zo unan. Ar strafuilh o treistpadout d'ar predig unaniñ a c'hell kaout lies tonkad : pe chom mut hag, evel ar Werc'hez en Aviel, “en en miran e'm c'halon”, pe bout kaset pelloc'h evel ur maen berv, lavaret, an eztaol eeunañ anezhañ o vezañ : “kaer eo”, eztaol ma nod keal ar gened. Raktal e sav an aters : hag an eztaol-se zo disoc'h ur goubarañ ? Ya ha nann. Ya : mard an d'ar bomm “kaer eo” evel d'un erganad ardaoliñ, hervez hent ar poell enta, e c'houbaran dioutañ un divoud, un ereenn hag un ardaolad : ar bomm a ardaol kaerded, kened, ouzh ar rozenn. Nann : rak ne spir ket ar Boelloniezh d'ober meiz war ar blegenn. Diren ar gened d'an “doare sellet a-zistag diouzh an ergorenn en doug” (sl. KIS-534, La-10, p. 119) zo tremen hebiou da galon ar blegenn. An “ergorenn a ardaoler outi an doare” ned eo ket ar rozenn he unan, met ar rozenn gantvezet, gwell : ar c'hantvout rozenn, gwell c'hoazh : ar blegenn ez eo va unanidigezh ganti. Mar lavaran : “Ar rozenn zo ruz”, ez ambredan ar rozenn, ez ambredan al liv ruz hag ez ardaolan hemañ ouzh hounnezh. Mar lavaran : “Ar rozenn zo kaer”, ez ambredan — resisoc'h : e keinedrec'han¹ — ar goursav mut ma voe e-doug ur predig ar rozenn ha me, hi hag ar from, unan. En unanidigezh eo parzh ivez ar bomm “kaer eo” pe ar barzhoneg evel an hini a savas SILESIUS : “Ar rozenn zo hep perag, a vleugn peogwir e vleugn...”² Mar gran enta anv eus *kened* ar rozenn, ne c'hallan e ober nemet dre ledentalañ : dre antren e kant an unanidigezh ez eo deuet ar bomm “kaer eo” pe ar barzhoneg da gounaell³ anezhi. Notomp ivez an emergeñverin o c'hoarvezout : “kened ar rozenn” ne zave ket d'ur rozenn ergorenn ved, ergeñverenn blaenek, met d'an unanidigezh emañ ar bomm-se end-eeun lodek enni — heñvel dra, ar barzhoneg ne gomz ket eus traoù plaenek, met eus an unanidigezh ez eo eñ un arvez anezhi⁴. Kement-se n'eo ket lavarout n'he defe an unanidigezh tra da welout gant ar bed, etre ar rozenn varzhek hag

¹ Sl. KIS-576, La-12, pp. 87, 88. A bouez eo, evit intent geneliezh ar barzhoneg, diforc'hiñ diouzh an “degas da gown” pe dazedrec'hiñ, ar c'heinedrec'hiñ : ar pred ma nod an eztaol a zeu war-lerc'h pred an unanidigezh, met hemañ zo bev c'hoazh hag en araez da zec'han unanidigezh e kant al lavar. Spurmantiñ a reer roll ar *Retention* deskrevet gant HUSSERL : kevaraezet gantañ, an tredizhout d'al lavar eus goursav an unanidigezh zo pennaenn eskoriñ ar barzhoneg.

² “*Die Ros' ist ohn' Warum, sie blühet weil sie blühet...*” [emb. kentañ 1657], emb. Arfuyen, Paris, 1988, p. 28.

³ Sl. arverioù all eus an termen *kounaell* e KIS-545, La-11, pp. 285, 286.

⁴ Frazenn FOCILLON ne dalvez netra all : “ar furm ne arouesa ket, emarouesaat a ra” (“la forme ne signifie pas, elle se signifie”, meneget gant Mikel DUFRENNE dindan an istitl *La valeur de l'œuvre* er rann A. “Esthétique et philosophie” eus ar mellad *ESTHETIQUE* in *Encycl. Univ.*, 1985, l. 7, p. 291 c).

ar rozenn blaenek ez eus un treug war un dro eeun ha troc'het gant un islonk : gweñvet eo pell 'zo ar rozenn e liorzh Breslau endra splann atav ar rozenn e barzhoneg SILESUS.

AR GENED HAG AN ARZ

Pell omp aet diouzh ar poell hag ar Boelloniezh. Hogen pelec'h emamp ? Hag un anv zo d'al lec'h ma komzomp ? En holl amzerioù hag en holl gevredigezhioù e voe anv eus ar gened. Renket e veze zoken ar C'haer e-kichen ar Gwir hag ar Mad, met tra ma studied an daou-mañ diwezhañ e ser ar Boelloniezh hag an Divezoniezh, diskiblezhioù arbennik, dezho diazezoù despizet mat ha keñverioù sklaer gant an diskiblezhioù all, ne oa diskiblezh ebet o plediñ gant ar C'haer. Ac'hoel betek 1750 ma tiwanas dindan bluenn BAUMGARTEN¹ un *Aesthetica* — ur *Genedoniezh*. E-touez ergrafoù diazez ar skiant nevez, BAUMGARTEN a dermene ar C'haer evel “*cognitio sensitiva perfecta*”, anaout haezel peurvat savlec'hiet evel etreat d'an haeziñ teñval ha d'ar meizañ spis. An haezel ned eo divoud na d'ar meiz na d'ar poell : hag eñ anavezet en haeziñ ha dre hantererezh an dec'hmegañ, ned eo nag ur roed pur bezant en dra, nag ur c'hroued pur gant mab den, met disoc'h ur c'hendodiñ dibarek, anezhañ *harmonia*, kengenniñ², an traoù hag an dezevoù. Ar “poell” a zo d'an nadiñ kenedel, hag eñ diforc'h diouzh poell ar meizañ, a ya gantañ d'ober ar Poell klok. An haeziñ o vezañ kantreizhet evel galloudezh diouti ha n'eo mui sellet evel lankad kentañ ar meizañ, e oa dre se ar Genedoniezh un diskiblezh emren. Da eorizh koulskoude e talc'h an anaout, na pa ve hemañ an “anaout pur” en amgant ur brederouriezh nevez, ha da iziunad, ur vuhez hervez ar Poell. Peurgetket, an anaout kenedel hag an ober arzel, hag int intentet

¹ Alexander Gottlieb BAUMGARTEN (1714-1762), diskibl da Christian WOLFF met levezonet gant LEIBNIZ, a vennas klokaat prederouriezh WOLFF, houmañ o plediñ gant an anaout dre ar meizañ hag ar poell hep muiken, dre ziazezañ ur “skiant eus an anaout dre an haeziñ”. Anvet da gelenner e Halle e 1737, e Frankfurt an der Oder e 1740, ez embannas, ouzhpenn e *Aesthetica* (div levrenn, 1750, 1758), ar *Meditationes de nonnullis ad poema pertinentibus* (1735), un *Ethica philosophica* (1740), an *Acroasis logica* (1761). Daoust ma intente kantañ e Genedoniezh e domani ar Poell, e tigare an hent d'un dezevout war an arz na vleunias da vat nemet en 20^t kantved.

² Graet hon eus c'hoazh gant Br. *genniñ* (*gannet*), amprest diouzh Kb. *genni* "to be contained, find room in" (kv. La-10, p. 53, La-11, pp. 96, 193, GSTL., ¶ 1991, JEDO.I *passim*). Amañ, Br. *kengenniñ* zo frouezh d'un amprest : Kb. *cyngenni* [*<cy(ng)-+genni*] "to harmonize or accord ; [...] to be contained or find room in" (da ziforc'h diouzh Kb. *cynganu* [*<cy(ng)-+canu*]) ha war un dro d'un deverañ : Br. *ken-+genniñ* "dont an eil da gemer lec'h en egile, eleze bezañ hegnglot, hegenson".

evel bleinoù un darempred renet gant an dec'hmegañ hag oc'h evodiñ diouzh kengenniñ an den hag ar bed, a van e beli ar poell dalc'hmat.

Arlakadenn BAUMGARTEN oa en egin enni avanturioù an diskiblezh en doa diazezet. KANT, en e *Kritik der Urteils kraft* (*Dezvarn ar Barnerezh*, 1790), a zistaol da gentañ penn bezusted “ur reolenn oc'h enderc'hel an nen da anzav ez eo kaer un dra”. A se e tezustum ez eo dangorel dre ret ar barn war ar gened. Un afer a vlizidigezh hiniennel eo. Brudet eo an despizadurioù a ro KANT eus ar gened : “ul lezennelezh hep lezenn”, rak ar *me* blizidik ne oufe dezgeriañ ar reolenn a rafe eus an dra gaer pimpatrom ar gened ; “ur finvezelezh hep finvez”, rak ar gened zo enmanus d'an dra gaer ha n'eus dezhi finvez ebet er-maez eus an dra gaer. Amkan anat ar prederour oa stigmañ ur stern en araez da strollañ diskiblezhioù ar Gwir, ar Mad hag ar C'haer. Dodiñ a ra bezoud ur “seulad trahaezel d'hon holl c'halloudezhioù, o talvout dimp da reolad dangorel”. An kez seulad zo Derc'h ar gened, diskuliet dimp gant c'hoari frank hon dec'hmegañ, na oufe dont d'un anaout dre ma'z eo un nadiñ na glot ouzh meizad ebet ; e se e teu ar c'hempouez etre *Dezvarn ar Barnerezh* ha *Dezvarn ar Poell pur* ; Derc'h ar poell, diouzh e du, ne c'hell dont d'un anaout dre ma'z eo ur meizad na glot outañ nadiñ ebet. D'an aters : penaos e c'hell an den krouiñ traezoù a gened ? e respont KANT : ar c'halloudezh da werc'hennañ Derc'hoù kenedel eo ar genezh (*Genie*). Hogen ar genezh zo donezon a'n Natur : an Natur eo enta a emziskuilh en ha dre an arz, na emziskuilh nepred gwelloc'h eget en arz, en oberoù unel ar genezh. An deur ouzh ar C'haer naturel “a vez bepred dezverk un ene mat”. Ar C'haer zo a-benn ar fin argel an divezegezh. Un diskiblezh emren eo ivez ar Genedoniezh e reizhiad KANT, kenvellet start avat diwar-bouez ereoù poellel gant ar Boelloniezh hag an Divezoniezh. Anat eo an ibilioù a zalc'he an adeilad en e blom : gwengel ar “seulad trahaezel” ha dreist-holl dalc'hidigezh an troc'h etre dangor hag ergor, an den hag an Natur, ar genezh, keal gwengelek all, o tont da skoulmañ an dimeziñ etrezo evit genel an arz, kaerañ dremm roet d'an Natur gant daouarn an den.

Abaoe an daou gantved ma striv an dezevourion da reiñ d'ar gened ur staelad er Brederouriezh, e tremen ar Genedoniezh a remzi da remzi evel ur c'houc'h toull. Kaer zo da warlerc'hiaded KANT klask he dizober diouzh he staeoù gwengelel, p'he diharpont en ur poent e rankont he adharpañ en ur poent all. Gouez da GOETHE ez eo ar C'haer an *Urphänomenon*, ar Gentanadenn. SCHLEGEL a gomz eus “*kategorischer Imperativ* ar genezh”. Evit SCHELLING, an arz, anemouez evel an Natur, emouez evel ar Spered, zo uc'hañ obererezh ar me, diskuliadur an Tralen (*das Absolute*). HEGEL a wel er gened “naouidigezh haezel an Derc'h” o rekizañ an oberenn arz — anster eo

keal ar C'haer naturel ; dre an devoned (*Werden*), istorel ha poellel war un dro, eus an Tralen e teuy an Derc'h da emouez outañ e unan hag e varvo an arz. SCHOPENHAUER, o kevreañ an hêrezhioù platonek ha kantek, a zespiz an arz evel anavezerezh eeun an Derc'hoù, “bleugnidgezh uc'hañ eus kement tra 'zo”. Hogen NIETZSCHE, oc'h erlec'hiañ ar “youl d'ar galloud” ouzh an trahaezel kantek hag an Nihil ouzh an Derc'hoù, a ensav an den evel krouer e par ar predig hag arvester e par predig an distro peurbadel a'n heveleb ; e se ez eo talvoudekoc'h an arz eget ar wirionez. Ur son nevez a glever gant KIERKEGAARD : da stern dezevout e kemer ar Gristeniezh er-maez a bep prederouriezh — evit ar gelennerion d'e rummañ e-touez ar brederourion ha d'e vadeziñ “tad an hanvoudouriezhoù” (mar rankfed e skritellañ, bezet graet anezhañ un “hanvoudonour” !) Tri “c'helc'h a'n hanvoud” a zeskriv : kelc'hioù ar c'henedel, an divezel hag ar c'hravezel. Emañ kelc'h ar c'henedel dindan ardamez an ironiezh : ironiek eo an arz, ar sonerezh pergen, rak adalek ma vez gourlakaet gant ar gravez ez a da enepkravezel, pa'z eo an arz erotegezh don, “demoniek” ; emañ en angorzh an Touellour ; bez' ez eo Natur, diorzhadur ar Spered, diskuliadur an angwirionez, kenetretunadur ar c'hrouer hag an arvester. Ar prederour danat a gas betek penn eilpennadur ar blatonegezh hag an nihilouriezh nitcheek o perzhiañ en un darsav eus an dangorelezh kenedel na c'hell he c'has nemet d'he emfreuz.

Da KIERKEGAARD eo an arz arnevez dleour eus e amluskegezh. Evit gwir e kresk lec'h an arz e preder an 20^t kantved, met mar deu alies an termen *Ästhetik*, *Esthétique* dindan ar pluennoù ez eo aet e steriegezh d'ur goumoulen : peurliesañ e targuzh ar Genedoniezh he fellerezh dindan an dave a ra d'an arz, ken e teu da vezañ an termen kevatal da *Kunstlehre*, *Kunstwissenschaft* — *Damkaniezh an arz*, *Arzoniezh*, ken ez a d'un dael akademek an aters da c'houzout hag an *Ästhetik* zo ur skiant pe ur skourr eus ar Brederouriezh. Kentoc'h ez anver “*esthétiques de l'objet*” studi an oberoù arz, ent ezien a-geñver gant an istor, ar renkad, ar rizhennoù kenderc'hañ, an ideologiezhoù o ren, h.a., ent enien dre ober anezho disoc'h un imbourc'h kalvezel, diskoulm ur gudenn pa n'eo ket kurioù kevosodel ; hag “*esthétiques du sujet*” an dezevout war an ober arzel evel divoud d'ar Voudoniezh, d'an Anadennoniezh, h.a.

Amañ e sav ur gudenn a yezhouriezh. Keit ma taveer d'an *Ästhetik* hervez BAUMGARTEN, KANT, h.a., eleze evel ar skourr eus ar Brederouriezh o kemer ar gened da zivoud, e tere Br. *Kenedoniezh*. An termen-mañ avat ne chom kevazas er ster arnevez nemet war-bouez ur rikladur ster kevatal d'an hini c'hoarvezet gant *Ästhetik*. Rak paouezet eo an diskiblezh a sellout ouzh ar gened evit ober war-dro an arz. Hogen, diaester nevez, hiziv n'eus kenglev ebet evit reiñ un despizadur eus an arz, n'eus den evit lavarout pezh eo un oberenn arz. Kontañ a reer an hanezenn, gwirheñvel ma n'eo ket

gwir, eus ar gweladenner chomet a-sav dirak an tanvouger a-ispilh ouzh moger ar mirdi. “Ha perak ket ?” a c'houlenn aozer an daolenn gwereet e-kichen.

A se on tuet d'ober en degouezh-mañ gant an amprest Br. *estetik* — pe, d'ar muiañ, gant *arzoniezh* (pe *arouriezh*, rak ouzhpenn bezañ deskrius e vez alies erskrivus an estetik kempredel), hep nac'h koulskoude arverañ *kenedoniezh* e ser ober stad eus ar rikladur ster. Ned afen ket betek tennañ arguzenn a-du eus Gr. *kainov* “nevez, digent” a un gerdarzh gant Br. *ken*, Kb. *cain*, evit d'an nevezded bezañ ar perzh nemetañ diarc'het evit an oberoù arz. Ne gredfen ket korvoiñ kennebeut an dave da Gr. *aïsqhtikov* “gant galloudezh haeziñ ; a c'haller haeziñ” na kinnig Br. *haezoniezh* ha pa voe ar *cognitio sensitiva perfecta* divoud *Aesthetica* BAUMGARTEN...

Distreiñ a ran d'an aters derou : hag un anv zo d'al lec'h ma lavaromp *ar rozenn zo hep perag* ? A dra sur n'eo ket Poelloniezh. N'eo ket Kenedoniezh kennebeut. Pec'hed orin houmañ eo bezañ goulennet siklud digant ar Boelloniezh, dre se emgondaonet da ziren ar gened da zivoud an arvesterezh — hag evit ober reiz war ar c'hrouiñ da rekouriñ da wengeloù klasel an Natur, ar Genezh pe arvez ar Bred hag e luzadoù. Ar frailh enni eo bezañ bet adeiladet gant ul lavar annezet er poell, durc'haet hervez ezhommoù ar poell, en arempred ar poell — na c'halle ket servijout daou vestr ; bezañ darbennet da skouer kuit a zezvarn rummennoù an dangor hag an ergor ha sanket da heul en amforzhioù soliadelour, skiantelour, strukturelour. Dre eurvad e c'hoarvez pezh a c'hoarvez bepred e buhez ar spered : diouzh tachenn ar rivinoù e sav bouilhastr an devezout yaouank. Rakkerzher e voe adarre BAUMGARTEN gant e zodad “kengenniñ an traoù hag an devezoù”. SCHELLING an hini kentañ moarvat a naouaas predig ar c'hrouiñ, ouzh e zeskrivañ evel “buhezad hollelaus ha kentizhus” ; d'e heul e ra anezhañ HEIDEGGER “un orin o tont a-rez”, FRANCASTEL “azniñvañ an egor loadoniell¹”, BERGSON, PROUST “un daspugn eus ar badelezh strizhet e rezh peurbadelezh²”, ALAIN “eurvad an ampoent kentañ dirak an traoù¹”, VALERY “ur retvez deuet rez, ur rezid deuet retvezek : gouzañvadezh oberiat, oberiadezh c'houzañvat²”, DUFRENNE “distremen keveneped an dangor hag an ergor, ma teu hemañ da vezañ peuzdangor³”, MERLEAU-PONTY “un distro dodennek da aozioù

1 “réactivation de l'espace topologique.”

2 “un ramassement de la durée contractée en éternité.”

1 “l'heureux premier moment devant les choses.”

2 “une nécessité devenue libre, une liberté devenue nécessaire : passivité active, active passivité.”

3 “un dépassement de l'opposition du sujet et de l'objet, où celui-ci devient quasi-sujet.”

andoniek ar merzhout⁴”, Henri VAN LIER “pennlein kenedel⁵”. GADAMER, a ozer *Wahrheit und Methode* (Gwirionez ha hentenn, 1960), a zivrazas ar c'hendod kentañ eus an denesadennoù kempredel ouzh an “arz bev”, ouzh ar real krouiñ.

“Gadamer [...] a harp war-eeun en istor nevesañ ar genedoniezh evit diskuliañ en diskiblezh-se pezh a zo o pellaat diouzh an arz bev, an arz war vezañ graet. Riegezh ar C'haer, evel bed ar spurmant, [...] setu pezh o deus ar romantelourion komprenet eus doazhadur Kant war ar genezh : an « emskiant kenedel » a bled hepken gant « ergorennoù » disparti diouzh ar bed gwerc'hel hag a zinac'h bezañ loet en egor hag en amzer ; eus ar mirdi, « dastumad dastumadoù », e ra hi lec'h (gwengelek) he hollveziadegezh. Ha penaos e tegouezher gant seurt c'hwezhadur a'n asvanoù ? Evit Gadamer, e tinaou pep tra eus ar rakvarn arnevez rizhek : n'eus galvet d'ar Wirionez nemet ar ouezoniezh ha kevanved an « hentenn ». Evel pa na vije ket buhezadur an arz o « taskemmañ en e werc'helezh » an den « engwezhiet ennañ ». An arz, a-rekin d'an holl vreganoù o veuraat ar spurmant hag an asvan, a ranker daskor d'e gemperzh gwirion. An daskor-se eo a voulc'he Wittgenstein ha gant hent an daskor-se e kerzhe, da heul an Heidegger eus Orin an oberenn arz, ar Merleau-Ponty diwezhañ, damantus da eoriañ an oberenn e « kreud ar bed » hag an ez eus anezhañ. Hervez hevelep kentelioù gant Merleau-Ponty ha dreist-holl gant Heidegger, e tleer distreiñ d'an arz evel « oc'h enderc'hel » kalz muioc'h eget kement nad eo gouest an a ozer da lakaat ennañ. Pezh a ra boud an oberenn, ar sevenidigezh pe an dezerc'hidigezh anezhi, zo un darvoud « kosmek » ma kemer perzh arzour, dezerc'hour ha kevredig, hag int trevonnet gantañ. Diwar an taol ha dre berzh seurt trevonnañ emañ treuzneuziet ar werc'helezh ; ganti e c'hoarvez ur « greskidigezh eus he boud », a zo ur c'hevarouezad istorek nevez, andireadus d'ar pezh a oa. An oberenn zo gwirionez peogwir e kenwell amzerelezh end-eeun an amzer. Emañ an « dangor » engronnet, keflloc'het gant lusk hevelep strinkidigezh : an hini a « c'hoari » an oberenn, eme Gadamer, a vez evit gwir bepred « c'hoariet » ganti endeo — hi a c'hoari warnañ. C'hoari nad eo ket c'hoari lavar hepken : ar c'hoari heraklitek eo

⁴ “un retour thématique aux conditions originaires de la perception.” (Sl. “Merzhout, haeziñ, fiñval”, KIS-514, La-11, pp. 31-38 ; “Keal ar c'hreud e preder Merleau-Ponty”, KIS-524, La-11, pp. 115-130.)

⁵ “culmination esthétique.”

eus an Amzer andoniek, da c'havaelañ evel istor end-eeun ar Bout, a-dreuz d'ar beziad ez on ha d'ar beziad ez eo an oberenn pe an draezenn. E-barzh ha dre an kez istor emamp an eil hag egile tal ouzh tal, an kez istor eo hon ampar — ar bed ha ni.”

“Gadamer [...] prend directement appui sur l'histoire récente de l'esthétique pour dénoncer, dans cette discipline, ce qui éloigne de l'art vivant, de l'art en train de se faire. Le règne du Beau, comme monde de l'apparence, [...] voilà ce que les romantiques ont compris de la doctrine kantienne du génie : la « conscience esthétique » ne s'intéresse qu'à des « objets » séparés du monde réel, et se refuse à se reconnaître située et datée ; elle fait du musée, « collection de collections », le lieu (mythique) de son universalité. Et comment en arrive-t-on à cette inflation des simulacres ? Pour Gadamer, tout repose sur le préjugé typiquement moderne, au nom duquel seules les sciences et l'univers de la « méthode » ont vocation à la Vérité. Comme si l'expérience de l'art ne « modifiait » pas « réellement » celui qui « l'éprouve ». L'art, au rebours de toutes les incantations en faveur de l'apparence et du simulacre, doit être restitué à son contexte réel. C'est cette restitution qu'amorçait Wittgenstein, et c'est sur la voie de cette restitution que s'avancait, à la suite du Heidegger de *L'Origine de l'œuvre d'art*, le dernier Merleau-Ponty, soucieux d'un ancrage de l'œuvre dans la « chair du monde » et son *il y a*. Conformément à ces leçons de Merleau-Ponty et surtout de Heidegger, il faut en revenir à l'art comme « contenant » infiniment plus que tout ce que le « sujet » est capable d'y déposer. Ce qui fait l'être de l'œuvre, son exécution ou sa représentation, est un événement « cosmique » auquel artiste, interprète et public participent — et qui les déborde. Du coup, et par un tel débordement, le réel lui-même se voit transfiguré ; il est le siège d'un « accroissement d'être », qui est une expérience historique nouvelle, irréductible à ce qui était. L'œuvre est vérité parce qu'elle articule la temporalité même du temps. Le « sujet » se trouve enveloppé, entraîné dans ce mouvement de jaillissement : celui qui « joue » l'œuvre, dit Gadamer, est en réalité toujours déjà « joué » par elle — elle se joue de lui. Jeu qui n'est pas seulement jeu de langage : c'est le jeu héraclitéen du Temps originaire, à saisir comme l'histoire même de l'Être, au travers de l'étant que je suis et de l'étant qu'est l'œuvre ou l'objet. Car c'est dans et par cette histoire que nous

sommes confrontés, l'un à l'autre, c'est cette histoire qui nous constitue — le monde et nous.¹ (Daniel CHARLES.)

AN OBERENN HAG AN OBER

Ar Genedoniezh ned eo ket ur skiant, rak pep skiant a ampleg kaouledadur ar werc'helezh e daou wiskad, dangorelezh hag ergorelezh, hag ezveennadur an dangorelezh : emskiantañ ouzh ar gened en eneb a ampleg ur werc'helezh ankaouledet. N'eo ket afer ar Vevoniezh studiañ bamedigezh ar bevoniour ouzh kened ar bevion. Heñvel dra, ar Genedoniezh ned eo ket ur skourr eus ar Brederouriezh e diouer — diouer retvezek — an hentenn evit savelañ he divoud. Kredet ez eus bet digammañ despizadur an termen dre ober dezhañ aroueziñ ar preder a-zivout an arz. Padal, ur wech adintentet evel *Kunstlehre*, Arzoniezh, kuit a ziarc'hañ eviti an titl a Brederouriezh, ha ne c'hallfed ket ober eus ar Genedoniezh ur skiant — evel ma reer da skouer ur skiant eus ar Yezhoniezh ? Lakaomp, hogen divoud ar Yezhoniezh eo ar yezhoù *graet* en o arver hag en o dedroadur, ne studi ket an *ober* yezh — ha pa vanfe drezet ar yezhonour evel an holl gant orin al lavar goude e eurvezhioù labour. Heñvel dra, ar c'henedoniour, evel a verk GADAMER, zo e vicher plediñ gant ergorennoù, an traezoù tonket d'ar mirdi, d'ar muiañ embreger un dezrann bredoniell an ergorekañ gwellañ eus o c'hrouidigezh. Ha kondaonet e vemp da gomz eus an arz diwar-bouez ul lavar dalc'het dre e rummennoù diazev er-maez eus al lec'h ma c'hoarvez an *ober* arz ? Ar gwiskad gwerc'helezh ma vevomp ne arc'hwel nemet dre ma taolomp evezh dalc'hmat da zigej pizh an ergorel diouzh an dangorel, dre ma toujomp evel un dizenor bezañ anergorek. Paeet mat eo hon c'hempleg d'an ergorelezh gant ar bri douget d'hon siriusted el labour hag en darempredoù kevredigezhel, ivez gant araokadennoù ar Skiant o deus treuzfurmet hon labour hag hon c'hedvuhez, hiraet hon hoali. Hag ar Brederouriezh ? Ha tonket e ve da vezañ lein ar wezenn a ra ar Ouezoniezh he skourroù, uc'hañ katreizhadur al lavar ergorel galvet da drec'hiñ an holl gevriñoù evel m'en deus trec'het an Natur. Ha kevrin he orin ivez ? Ha mar befe hi ganet el lec'h ma'z eo “ar rozenn hep perag”, ma anavezomp an unanidigezh gant ar rozenn en desped da bep skiant ha da bep poell, hep m'o defe ergorelezh na dangorelezh netra d'ober en afer ? Eno koulskoude, e nep lec'h all, e c'hoarvez an *ober* arz, an *ober* lavar, an *ober* karantez, kement *ober*

---

¹ Arroud klozañ, dindan an istitl *Esthétique et herméneutique*, eus “Histoire de l'esthétique”, rann B eus ar mellad ESTHETIQUE in *Encycl. univ.*, l. 7, p. 298 b.

“gwezhius” evel a skriv MERLEAU-PONTY, kement *nid*¹ evel a lavaremp agentaou. Pennañ durc'hadur ar Brederouriezh (an Dezevouriezh, â HEIDEGGER !) kempredel eo an damant diskouezet gant meur a hini d'an diagiz-se eus ar werc'helezh, anvet gant MERLEAU-PONTY “ar werc'helezh werc'hekañ”, “ar vro vras mut”¹, ma vevomp ivez, ma vevomp dreist-holl. Evidomp da “virout en hon c'halon” peurliesañ an dev eus an unanidigezhioù a zo roet dimp d'ober ennañ, e c'hoarvez dimp ivez o eztaoliñ war ar paper evel SILESIUS, war al lienenn evel CEZANNE, war ar c'hlavier evel MOZART, war ar pemdez evel a reomp holl — pe e pleg ur skouarn.

---

¹ Ebarzhet e voe Br. *nid* e 1971 (sl. KIS-054, La-04, pp. 28-30) da zispartiañ ar c'heal marksour dec'heriet gant Br. *praksiz* diouzh keal an ober emsavel evel ma tiwane diouzh hon embreger-damkanañ eus ar mare — en hevelep doare m'hor boa diforc'het an *daelerezh* diouzh an *dialektik*. Keit ma padas E. S. B. (*Emsav stadel Breizh*), e neuennas war an termen kemeradurioù azlammet diwar darvezadur e arver. Ar pal diskleriet, sevel ur Stad vrezhon, oa ur c'hammed war an hent da finvez an istor (gwengel marksour gant kennotadur kristen) a nesaemp dezhi dre he anaout e ser hon ober ha dre he ober e ser he anaout — an *nid* o vezañ hevelep anaout-ober daelerezhek. An *nid* oa pennaenn an *dispac'h*, eleze ar feulster en arempred un anaout-ober amsklaer war-benn e sklaeraat. Alese e veze ent emleg, ent epleg a-wechoù, lakaet da genster *emsaver*, *dispac'her* ha *nidiad*. Ned eas ket E. S. B. da fin an istor, met da fin an Emsav er ster e oa deuet da reiñ dezhañ. Gant steuz an ergedoù a emell feuls en darvoudoù e paoueze ar brelladur ma sac'he ar ger *nid*. Ouzhpenn ar c'healioù “anaout-ober” ha “lusk d'an diahont” a ampare kraoñell e ster, e teuas war wel ar c'heal kemparzhek da hemañ diwezhañ, an damant d'an diagiz : anv e voe eus an *treañ* : “lakaat ar werc'helezh n'eo ket mui e tu ar bed hogen e tu ar vammenn” (*Emsav* 127, 1978, p. 45). E se, ez emgave an *nid* a gellusk gant an arz, a genluskad ivez gant an dezevourion gempredel troet ouzh andonioù ar werc'helezh evel HEIDEGGER, GADAMER, MERLEAU-PONTY...

Penaos arverañ hiziv an termen *nid* (a skrivfen *nit* kentoc'h da verkañ an argerzh verbel, evel ma skrivan *ar bout*) ? Anat eo n'eus ket anezhañ ur solwez a zeskriver outañ darvoudoù, a zespizer ouzh e askerc'hañ dre lies diraez. E hent zo “al lavar barzh [ez] eo [...] al leterc'hañ” (*Emsav* 123, 1977, p. 4), nac'hek enta : “ned eomp ket dezhañ, eñ eo a zeu dimp”, liz da HEIDEGGER. A-gevenep d'ar *poell*, savelet ha despizet rag-eeun dre araez ar goubarañ, an *nit* a ezlaka ar goubarañ ; ne reer meiz warnañ nemet ameeun, pa c'hoarvez dimp klevout e c'halv e ser merzhout torroù 'zo en urzh ar bed hag, evel dre wered un tredizh, kemer e hentoù d'hon tro da zec'han torroù nevez. Stadomp an eilpennadur a zo bet en arver an termen : eus an atalad brientinelour *nidiad* = *emsaver* ez eur aet d'un addespizadur boudoniel : an *nit* zo aoz mab den er vro ma'z eo “ar rozenn hep perag”. Daoust ha n'eo ket er vro-se emañ hon annez pa vezomp en hon leunañ dended ?

¹ “*Tout ce que nous jetons aux autres a germé dans ce grand pays muet qui ne nous quitte pas*” (*Le Visible et l'Invisible*, p. 167). (“Kement a daolomp d'ar re all zo eginet er vro vras mut n'hon c'huita ket”, sl. KIS-524, La-11, p. 128)

